

Iwona Jażewicz

Sanktuarium w Skrzatuszu jako miejsce kultu religijnego w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej

1. Wprowadzenie

Nieodłączną cechą kultury religijnej człowieka jest potrzeba tworzenia miejsc kultu – oznaczenia przestrzeni, w której mógłby on skuteczniej kontaktować się z bóstwem. Loca sacra istnieją we wszystkich religiach: rozwiniętych i plemiennych, wielkich i ograniczonych do jednej wioski. Chrześcijaństwo stanowi główną grupę religii o zasięgu powszechnym. Skupia ono największą liczbę wyznawców, wśród których najbardziej zwartym i najbardziej licznym wyznaniem jest katolicyzm¹. Ta część społeczeństwa wychowana w warunkach chrześcijańskiego kultu religijnego od najdawniejszych czasów poznaje dogmaty wiary oraz doświadczenia historyczne ważnych miejsc kultu religijnego.

Swoje sanktuaria posiadają małe społeczności etniczne wszystkich kontynentów i wielkie religie. W różnych systemach przybierają one inny kształt, np.: naturalnych monumentów natury, symbolicznych znaków przestrzennych czy wielkich świątyń powstałych wysiłkiem wielu ludzi. Miejsca kultu stanowiły zawsze znaczący akcent w rozwoju cywilizacji. Były areną wymiany wartości kulturowych i miejscem cementującym więzi społeczne, posiadały swój udział w budowaniu więzi zarówno terytorialnych, narodowych czy lokalnych.

Podkreślić należy, że w sieci katolickich ośrodków kultu religijnego dominują zdecydowanie (podobnie jak w całym świecie katolickim) sanktuaria maryjne. Jest ich w Polsce około 430 (ponad 85% ogółu), z tego blisko 180 posiada koronowane wizerunki Matki Bożej. Kult Maryi pojawił się na ziemiach polskich wraz z przyjęciem przez Polskę chrztu². Wraz z rozwijającym się kultem maryjnym wzrastała liczba ośrodków z cudownymi wizerunkami Matki Bożej. Kult słynący cudami obrazów rozwinął się na większą skalę dopiero w XV w., osiągając apogeum w okresie baroku. Podkreślić jednak należy, że znaczenie jednych ośrodków spadało, innych natomiast wyraźnie rosło. Rozwojowi ośrodków kultu religijnego bardzo często towarzyszył również wzrastający ruch pielgrzymkowy.

Na tle ogólnie zarysowanych zagadnień dotyczących sfery duchowej człowieka, która często przejawia się różnymi zwyczajami i praktykami, zasadniczym celem opracowania jest prezentacja Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Skrzatuszu jako miejsca kultu religijnego. W artykule ukazano przejawy kształtowania się kultu Matki Bożej i zmian zachodzących w tym zakresie, uwzględniając uwarunkowania historyczne, a także rozwoju ruchu pielgrzymkowego, który jest ważnym elementem istnienia sanktuarium.

2. Historia sanktuarium w Skrzatuszu

Najstarsza wzmianka o wsi Skrzatusz pochodzi z 1438 r. Wówczas to, nadano jej przywilej lokacyjny, mocą którego mieszkańcy tej osady zostali zrównani w swoich prawach z mieszkańcami Wałcza³. Wtedy też powstał pierwszy kościół w Skrzatuszu. Liczne przywileje, jakie uzyskała wieś sprawiły, że zaczęła się ona rozrastać i bogacić. Prawdopodobnie wystawiono wtedy drugi kościół w Skrzatuszu, niewielką drewnianą świątynię pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, którego konsekracji dokonano w 1572 r.

W okresie szerzącego się protestantyzmu różnice religijne bywały wielokrotnie przyczynami wielu burzliwych zająć między ludnością. Reformacja spowodowała zamieszki między protestantami a katolikami na terenie ziemi wałeckiej. Dramatyczny przebieg miały również wydarzenia w Mielęcinie niedaleko Skrzatusza skierowane przeciwko kultowi maryjnemu, który to z dużą konsekwencją niszczył ruch reformacyjny Marcina Lutera⁴. Cudowny Wizerunek czczony był w Mielęcinie od niepamiętnych czasów. Rzeźba powstała na początku XV w., a jej nieznanym autor ukazał Maryję w pozie pełnej dostojeństwa i harmonii. Rzeźbiony w drewnie wizerunek przedstawia Matkę Bożą Bolesną z martwym ciałem Jezusa na kolanach. Jest to typ tzw. piety radosnej, na której Maryja w momencie największego cierpienia jakby z lekka uśmiecha się, czym wyraża radość z dokonanego właśnie aktu Odkupienia. W Mielęcinie podczas odpustu maryjnego, 8 września 1575 r., zgromadzonych pielgrzymów napadli protestanci, ograbili świątynię zamieniając ją na zbór. Protestanci obciążyli Figurę kamieniami, usiłując utopić ją w stawie⁵. Figurka przedstawiająca Matkę Bożą wypłynęła jednak w cudowny sposób na powierzchnię wody. Pewien garncarz z Piły, świadek zdarzenia, odzyskał ją z rąk innowierców, prosząc luteranów o sprzedaż figurki Matki Bożej jako zabawki dla jego dzieci⁶. W drodze powrotnej garncarz zatrzymał się na nocleg w Skrzatuszu i opowiedział o znieważeniu figurki mieszkańcom Skrzatusza. Wzruszona tym opowiadaniem mieszkanka wsi, Katarzyna Kadujska kupiła Figurę od garncarza. Kadujska przechowywała ją początkowo u siebie w domu, z powodu jednak niezwykłych znaków towarzyszących Piecie, takich jak „jasność bijąca od figury i widzenia we śnie”, sprawiła, że Kadujska oddała Wizerunek Maryi miejscowemu kapłanowi Benedyktowi. Ten zaś w sposób uroczysty umieścił ją w ołtarzu nowo wybudowanego kościoła w Skrzatuszu. Tak oto kult Matki Bożej Bolesnej brutalnie stłumiony w Mielęcinie, w Skrzatuszu rozpoczął nowy, żywy etap. Łaski, jakie otrzymywał w Skrzatuszu wierny lud sprawiły, że wieś stała się miejscem pielgrzymkowym szeroko znanym w całej Wielkopolsce⁷.

Po okresie nasilonych wpływów reformacyjnych kult maryjny w Skrzatuszu mógł rozwijać się swobodnie. Jego zewnętrznym wyrazem były liczne łaski i cuda doznawane za pośrednictwem Maryi czczonej w Cudownym Wizerunku, a także pielgrzymki przybywające do Sanktuarium, uroczyscie obchodzone odpusty i święta maryjne. Z chwilą wystawienia figurki Matki Bożej do publicznej czci, kościół skrzatuski zaczął słynąć na całą okolicę, a wierni wzywający tam pomocy Maryi doznawali licznych łask, głównie uzdrowień, ale także nawróceń i powrotów do katolicyzmu. W archiwum kościoła znajduje się rękopis z 1777 r. napisany przez ks. Delerda, który podaje 66 faktów uznanych jako cudowne, zastrzegając się, że dysponuje tylko dokumentacją od 1605 r., gdyż wcześniejsza zaginęła. Zachowane dokumenty potwierdzają ożywioną pobożność wiernych i mówią o łaskach otrzymanych za pośrednictwem Cudownej Piety⁸. W XVII w. na uroczystości odpustowe przybywało do 10 tys. pielgrzymów. Można było spotkać modlących się w skrzatuskim Sanktuarium z bardzo daleka. Do Skrzatusza przybywała nie tylko prosta ludność, ale także dworzanie i szlachta. Zdarzało się też, że do Sanktuarium udawał się poczet senatorski⁹. Nieustannie wzrastający w Skrzatuszu kult Matki Bożej Bolesnej sprawił, że tutejszy kościół stał się celem wielu pielgrzymek. Liczni pielgrzymi przybywali tutaj indywidualnie, jak i w grupach zorganizowanych, jako reprezentanci całych wiosek lub miast. Pojedynczymi pielgrzymami bywali przeważnie przedstawiciele szlachty. Ruch pielgrzymkowy posiadał bardzo szeroki zasięg. Ludność przybywała do Skrzatusza nawet z miejscowości odległych o ponad 100 km, np.: z Czarnkowa, Wąlcza, Ustki, Poznania, Słupska, Człopy i Tuczna. W 1660 r. Skrzatuską Pietę ogłoszono za Cudowną i zatwierdzono cuda¹⁰. Doznane łaski znalazły one swoje trwałe odbicie w wotach i darach wdzięczności składanych przez poszczególne osoby jak i całe wsie lub miasta. Nieliczne wota jako żywy dowód kultu Cudownej Figury zachowały się do dziś w skrzatuskim kościele.

W 1680 r. do Sanktuarium w Skrzatuszu przybył król Polski Jan III Sobieski, aby wraz z rycerstwem wyjednać za pośrednictwem Matki Boskiej Bolesnej zwycięstwo w wojnie z Turkami. Po odniesionym zwycięstwie król Jan III Sobieski, dekretem danym 20 września 1690 r. na Sejmie w Warszawie zrównał parafię Skrzatusz z wielkimi parafiami miejskimi, a także powiększył jej włości. Dekret króla określił, że filiowany ongiś do Wąlcza Skrzatusz, stał się teraz parafią oddzieloną w dobrach królewskich.

W Skrzatuszu zbudowano trzeci z kolei kościół, do dziś istniejący. Został on wystawiony dzięki hojności Wojciecha Brezy, kasztelana poznańskiego i starosty nowodworskiego. Fundacja ta z kolei była wyrazem wdzięczności Brezy za łaski otrzymane od Boga za przyczyną Maryi, czczonej w cudownej figurze Matki Bożej Bolesnej oraz wdzięczności króla Jana III Sobieskiego. Budowę nowego kościoła, okazałej murowanej świątyni w miejsce starego drewnianego kościoła rozpoczęto już przed 1683 r. Prace budowlane zostały ukończone w 1694 r. Z racji obecności w nim Cudownej Piety plany kościoła zakładały jego pielgrzymkowy charakter¹¹. Jednak Sanktuarium niedługo mogło cieszyć się swobodą wyznawania wiary, bowiem po kataklizmie potopu szwedzkiego, nastąpił kolejny rozbiór Polski.

Wraz z utratą przez Polskę niepodległości państwa zaborcze (zwłaszcza Prusy) dążyły do unicestwienia wszystkiego, co polskie, również religijności. Niemcy próbowali usunąć z tych ziem katolicyzm, upatrując właśnie w kościele największego wroga asymilacji Polaków. Do metod ucisku narodu polskiego należało między innymi dążenie do skupiania w rękach niemieckich jak największej ilości ziemi, co miało zapewnić niemiecką przewagę narodowościową na tych terenach¹². Wykupowano majątki szlacheckie i gospodarstwa chłopskie, na których osiedlano sprowadzonych z głębi Niemiec kolonistów. Na skutek szeroko zakrojonej akcji kolonizacyjnej, nad którą czuwała zorganizowana w 1886 r. Komisja Kolonizacyjna, przybyła z głębi Niemiec wielka rzesza osadników zajmujących tereny podległe zaborcy pruskiemu¹³.

W dziejach skrzatuskiego Sanktuarium nastąpił niesprzyjający okres tzw. Kulturkampf – walka z kulturą polską. Był to czas wyjątkowo brutalnych i bezwzględnych prześladowań Kościoła katolickiego przez rząd pruski, który w historii zapisał się jako okres germanizacji ludności polskiej przy zastosowaniu niezwykle ostrych środków nacisku i represji. Podczas Kulturkampfu (1815-1898), któremu przewodził wróg narodu polskiego – „Żelazny kanclerz” Otto von Bismarck usuwano język polski z różnych dziedzin życia publicznego, w tym i z kościołów¹⁴.

W 1877r. Kulturkampf dotarł również do Skrzatusza. Kościół miał otrzymać księdza wyznaczonego przez rząd pruski. Wiadomość ta bardzo wzburzyła ludność parafii Skrzatusz i miejscowości, gdzie znajdowały się jego kościoły filialne. Kiedy starosta wałecki zapowiedział, że osobiście odbierze klucze do kościoła i wprowadzi nowego księdza „państwowca”, wierni postanowili bronić swojego Sanktuarium. Wzburzenie ludności było tak wielkie, że spodziewano się rozruchów. Starosta wałecki baron von Kettelholt zażądał od sołtysa uspokojenia ludności i przekazania mu kluczy do kościoła. Po uzyskaniu odpowiedzi odmownej ślusarzy po dłuższych zmaganiach otworzyli drzwi świątyni. Na znak protestu wobec siłą zabranego kościoła, żaden katolik przez wszystkie lata Kulturkampfu nie przekroczył progu skrzatuskiego Sanktuarium. Rozpatrując historię duszpasterstwa katolickiego w okresie Kulturkampfu, można dziś stwierdzić, że Kościół katolicki uchronił się przed zagładą m.in. dzięki podziemnej działalności duszpasterskiej i akceptacji tej działalności przez wiernych¹⁵. Zaznaczyć jednak należy, że pod koniec XIX w. na terenie parafii skrzatuskiej ludność protestancka stanowiła około 43% ogółu mieszkańców.

Skrzatuskie Sanktuarium maryjne przez cały czas trwania wpływów niemieckich odgrywało znaczącą rolę w kształtowaniu religijności ludności polskiej. W czasach, kiedy Ojczyzna przeżywała momenty szczególnie dramatyczne, Skrzatusz był jednym z tych miejsc, które wspierały ludność polską w ich niedoli, umacniając ich w wierze i podtrzymując w nadziei. W okresie zaborów i nasilonej germanizacji na odpusty Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny przybywały do Skrzatusza tak liczne grupy polskich pielgrzymów, że dla głoszenia im kazań zapraszano polskojęzycznego kapłana. Pomimo licznych przeciwności w Sanktuarium Skrzatuskim msze św. zawsze odprawiane były w języku polskim i dlatego zostało ono nazwane Strażnicą Narodu Polskiego, a skrzatuska Pieta Poczyszycielką Strapionych, Królową Pokoju i Wspomożycielką Chrześcijan¹⁶. W okresie rozbiorów i po nich osłabił co prawda

ruch pielgrzymkowy, nigdy jednak na tyle, by poszły w niepamięć doświadczone w skrzatuskim Sanktuarium dobrodziejstwa.

Podczas II wojny światowej kościół katolicki, w tym także w Skrzatuszu, miał bardzo ograniczoną działalność. Zaostrzony kurs władz państwowych objawiał się przede wszystkim w prześladowaniu katolickiego duchowieństwa. W styczniu 1945 r. do Skrzatusza wkroczyły wojska radzieckie. Mimo wielu niesprzyjających okoliczności, jak wynika z relacji świadków zdarzenia, (zamyślenia zniszczenia kościoła) dzięki przeciwstawieniu się polskich robotników przymusowych, sanktuarium w Skrzatuszu ocalało.

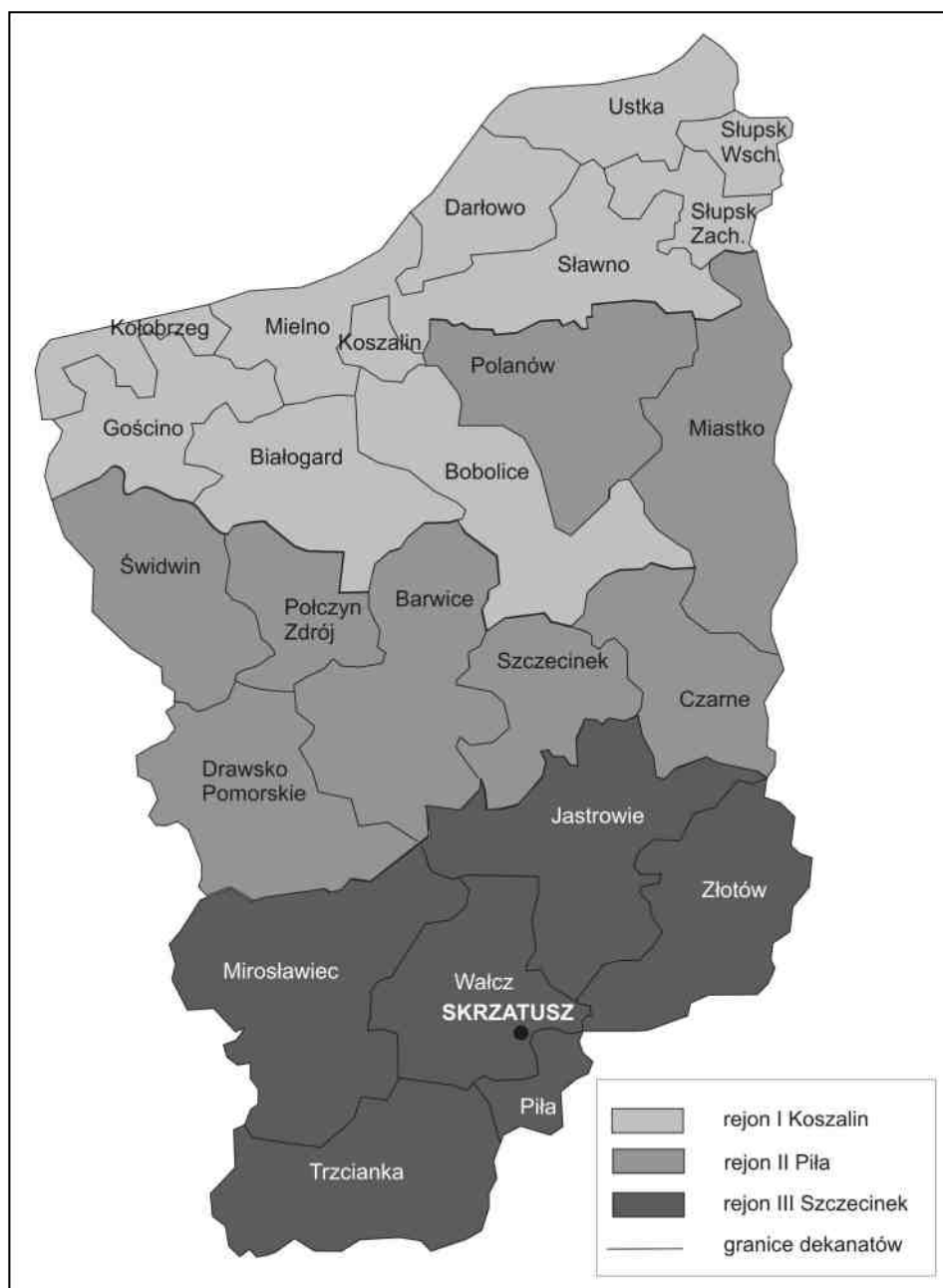
Z dostępnych materiałów źródłowych wynika, że po drugiej wojnie światowej ruch pielgrzymkowy zmalał, co spowodowane było między innymi napływem na obszar Ziemi Odzyskanych ludności nie związanej żadną tradycją z Sanktuarium maryjnym w Skrzatuszu¹⁷. Po ustaniu działań wojennych, do Skrzatusza przybywali nowi mieszkańcy, pochodzący z różnych obszarów Polski. Nie ułatwiało to pracy duszpasterskiej, gdyż niemal każda rodzina posiadała odrębną mentalność, z czasem połączyło ich jednak nabożeństwo do Najświętszej Maryi Panny. Z powojennej kroniki Sanktuarium wynika, że pierwszą i dość liczną grupę wiernych przybyłych na odpust zanotowano 16 marca 1946 r.¹⁸

Bardzo ważnym wydarzeniem w dziejach skrzatuskiego sanktuarium był fakt ustanowienia 28 czerwca 1972 r. przez Papieża Pawła VI nowego podziału diecezjalnego w Polsce. W wyniku unormowania sytuacji prawnej Kościoła na Ziemiach Odzyskanych, Skrzatusz wyjęty został spod jurysdykcji Administracji Apostolskiej z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim i znalazł się w granicach nowo powstałej Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej z siedzibą w Koszalinie (ryc. 1). Parafia Skrzatusz liczyła w tym czasie około 3 600 wiernych i obejmowała swym zasięgiem 16 miejscowości: Coch, Chude, Czapla, Dąbrówka, Dobino, Dobrzyca, Furman, Pluty, Popowo, Różewo, Sitowo, Skrzatusz, Wiesiołka, Wildek, Witankowo, Zawada¹⁹.

Jeszcze w 1972 r. nowy ordynariusz diecezji, ks. bp Ignacy Jeż uczynił Sanktuarium w Skrzatuszu diecezjalnym oraz ustanowił nowy odpust, który corocznie odbywa się w niedzielę po 15 września – jako diecezjalny odpust Matki Bożej Bolesnej. Stało się tradycją, że na każdy diecezjalny odpust mimo, że biorą w nim udział wszyscy biskupi diecezji, zapraszany jest dostojny gość – biskup z innej diecezji, który najczęściej wygłasza homilię. Diecezjalny odpust w Skrzatuszu gromadzi znaczne rzesze pielgrzymów nie tylko z diecezji koszalińsko-kołońskiej. Na przykład w 1985 r. na odpust do Skrzatusza przybyło około 20 tys. pątników, a w 1987 r. aż 30 tys. wiernych. W 2001 r. w niedzielę 16 września wydano ponad 6 tys. Komunii św.²⁰

Odpust parafialny obchodzony jest, tak jak w ponad 60. polskich sanktuariach maryjnych, 15 sierpnia – w święto Wniebowzięcia NMP. Ponadto wszystkie święta Matki Bożej obchodzone są uroczyście w skrzatuskim Sanktuarium z udziałem biskupa. Skrzatusz jest również miejscem, skąd na początku sierpnia wyrusza doroczna pielgrzymka Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej na Jasną Górę.

Ordynariusz diecezji, ks. bp Ignacy Jeż, pragnąc ożywić ruch pielgrzymkowy do Sanktuarium, a także biorąc pod uwagę wielowiekowy kult i długoletnie życzenie

Ryc. 1.

Zasięg i struktura terytorialna Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej.

Źródło: *Schematyzm Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej*, 2004, s. 48. Opracowanie własne.

i szczerą wolę wiernych, postanowił ukoronować cudowną figurę Matki Bożej Bolesnej w Skrzatuszu koronami papieskimi. Po skompletowaniu dokumentów zawierających historię kultu i dowody obecności Miłosierdzia Bożego, które okazuje swą moc za wstawiennictwem cudownej figury, ks. bp Ordynariusz przedstawił je 17 stycznia 1986 r. na 211 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polskiego. Natomiast 25 lutego 1986 r. Prymas Polski ks. kardynał Józef Glemp zwrócił się do Ojca Świętego Jana Pawła II z prośbą o koronację Figury. Przystąpiono również do koniecznych prac przygotowawczych i konserwatorskich. Piętno czasu pozostawiło bowiem na Figurze bardzo wyraźne ślady. Ustalono, że w przeszłości zniszczone fragmenty Piety zastąpiono substancją z trawy, mchu, gipsu i papieru. Stwierdzono także ubytki drewna wywołane żerowiskiem owadów. Odnowienie i odrestaurowanie rzeźby zostało zlecone pracowni konserwatorskiej Andrzeja Paczesnego w Sopocie.

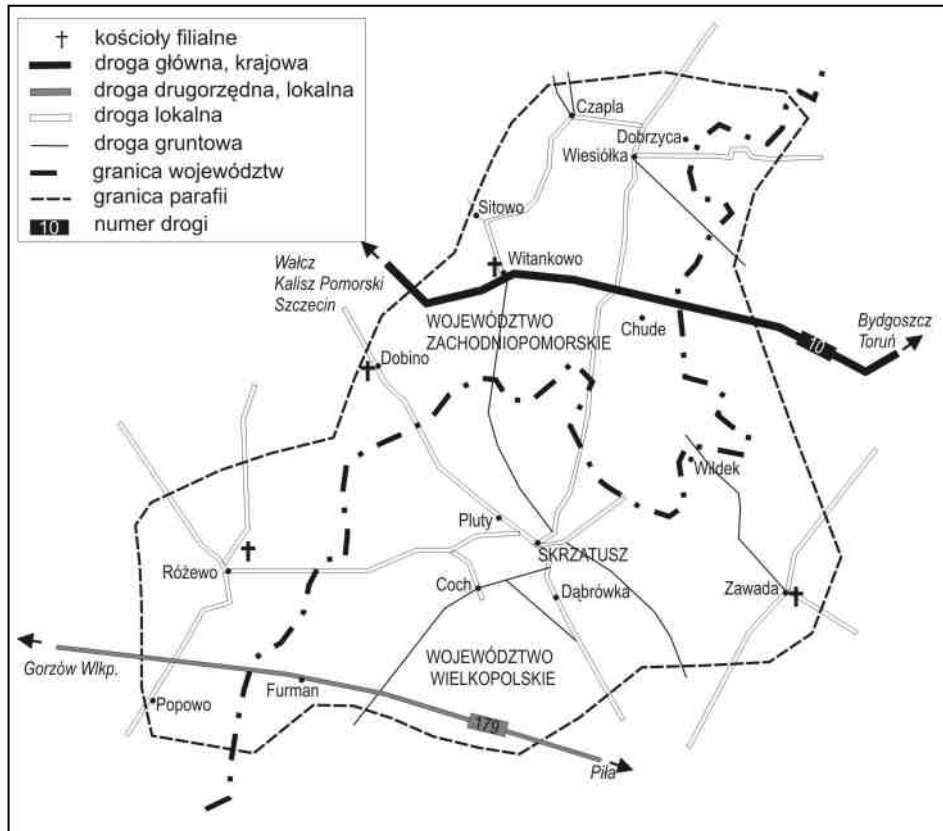
Po pozytywnym rozpatrzeniu prośby o koronację Figury Matki Bożej w Skrzatuszu, w okolicy i całej diecezji zapanowała ogromna radość. Koronację Figury Matki Bożej Bolesnej zapowiedziano na 18 września 1988 r.²¹ Wielkim życzeniem wiernych było, aby koronacji dokonał podczas III pielgrzymki do ojczyzny Papież Jan Paweł II, który najprawdopodobniej skłaniał się ku temu projektowi. Niestety, sytuacja polityczna w kraju zmusiła organizatorów III pielgrzymki Jana Pawła II do Polski, do zmiany pierwotnie zaproponowanego programu i trasy. W konsekwencji uroczystości koronacyjne miały miejsce 17 i 18 września 1988 r.

3. Współczesny ruch pielgrzymkowy do sanktuarium w Skrzatuszu

Pielgrzymowanie jest obecnie jednym z ważniejszych zjawisk religijnych, kulturowych i społeczno-ekonomicznych. Jest ono jednakże zróżnicowane nie tylko ze względu na czczony obiekt kultu, ale również na formę ruchu pielgrzymkowego, których identyfikacja zależy od przyjętych kryteriów oceny²². Kategoriami odróżniającymi pielgrzymki od siebie są m.in.: cel wyprawy, wykorzystywany środek transportu, charakterystyka uczestników, sposób organizacji pielgrzymki. Można wyodrębnić także inne formy podziału pielgrzymek uwzględniając np. odległość od miejsca zamieszkania, religijność uczestników, motywacje pielgrzymowania czy miejsce kultu religijnego, do którego udają się pątnicy, można wyróżnić także pielgrzymki docelowe oraz tranzytowe.

Położenie geograficzne Skrzatusza (ryc. 2) w niewielkiej odległości od drogi krajowej Szczecin, Wałcz-Toruń, Bydgoszcz, a także drogi drugorzędnej lokalnej Gorzów Wielkopolski-Piła sprzyja temu, że sanktuarium jest odwiedzane przez pielgrzymów tranzytowych udających się do Częstochowy lub Lichenia, a także innych sanktuariów położonych w Polsce Południowej. W Skrzatuszu gromadzą się również rokrocznie pątnicy diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej i szczecińsko-kamieńskiej, udający się w pieszej pielgrzymce na Jasną Górę w Częstochowie.

Do sanktuarium w Skrzatuszu przybywają pątnicy różnymi środkami lokomocji, a także pieszo. Tak jak i do innych ośrodków pielgrzymkowych, także do Skrzatusza prowadzą szlaki wędrówek pieszych, zmotoryzowanych oraz rowerowych. Wśród

Ryc. 2.

Położenie geograficzne parafii Skrzatusz w układzie sieci komunikacyjnej w 2005 r.
Źródło: opracowanie własne.

wszystkich pielgrzymek, podobnie jak i w całej Polsce, przeważają pielgrzymki zmotoryzowane, w mniejszym zaś stopniu, piesze i rowerowe. W grupie pielgrzymek zmotoryzowanych zdecydowanie wyróżniają się pielgrzymki autokarowe oraz samochodowe. Z badań, jakie prowadzono wynika, że w ruchu pielgrzymkowym do Skrzatusza zdecydowaną większość stanowią osoby przybyłe autokarem (69,87%).

Drugą, co do wielkości grupę pielgrzymów stanowią osoby, które przybyły samochodem (18,04%)²³. Wyniki badań wykazują, że w przypadku pielgrzymek indywidualnych, wędrujących w małych, rodzinnych grupach zasięg sanktuarium ma wyraźny charakter ponadregionalny. Osoby indywidualne odwiedzają bowiem często sanktuarium w Skrzatuszu przejazdem, w czasie wyjazdów wakacyjnych i urlopowych. Mniej liczną grupę reprezentują piesi (7,86%). W większości mają one charakter lokalny, rzadziej regionalny. Pielgrzymi udający się do sanktuarium rowerami stanowią około 4,24% odwiedzających Skrzatusz (tab. 1).

Tab. 1.
Ruch pielgrzymkowy do Sanktuarium w Skrzatuszu w latach 2002-2005

Rodzaj pielgrzymek	2002		2003		2004		2005		Średnio 2002-2005
	Liczba osób	Udział %	Liczba osób	Udział %	Liczba osób	Udział %	Liczba osób	Udział %	
autokarowe	1 504	76,93	2 381	73,58	1 548	75,18	1 051	53,79	69,87
samochodowe	239	12,23	618	19,10	129	6,27	675	34,54	18,04
piesze	15	0,77	188	5,81	300	14,57	201	10,29	7,86
rowerowe	197	10,08	49	1,51	82	3,98	27	1,38	4,24
Ogółem	1 955	100,00	3 236	100,00	2 059	100,00	1 954	100,00	100,00

Źródło: *Kronika parafialna kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Skrzatuszu z lat 2002-2005*. A. Weitmann (2006)

Biorąc pod uwagę formy organizacyjne pielgrzymek generalnie wyróżnić można pielgrzymki zorganizowane i osoby w ruchu indywidualnym. Pielgrzymki autokarowe charakterystyczne są dla wyjazdów grupowych, organizowanych najczęściej przez Kościół, zazwyczaj pod opieką osoby duchownej. W wyjeździe biorą wtedy udział głównie wierni z jednej parafii. Jeśli chodzi zaś o pielgrzymki rowerowe, to odbywają się one sporadycznie i okazjonalnie. Mają one również, podobnie jak pielgrzymki autokarowe, najczęściej charakter zorganizowany. Przyjazdy samochodami osobowymi mają charakter bardziej ciągły i wykazują również większą częstotliwość w ciągu roku. Pielgrzymki samochodowe są wybierane przez indywidualnych pątników, połączonych zwykle więzami rodzinnymi.

Istotną formę podziału pielgrzymek stanowią także formy wynikające z istnienia różnych wspólnot społecznych. Wśród pielgrzymek do Skrzatusza odnotowuje się grupy stanowe, które są odbywane np. przez Koła Gospodyń Wiejskich, Związki Emerytów, Rencistów i Inwalidów, Kluby Seniora, Kluby Turystyki Rowerowej PTTK, Ośrodki Pomocy Społecznej, Związki Niewidomych, Związki Rodzin Uzależnionych od Alkoholu oraz ministrantów. Do Skrzatusza pielgrzymują osoby w różnym wieku, np. dość często spotyka się przyjazdy dzieci komunijnych (szczególnie z okolicznych parafii), młodzież gimnazjalną, maturzystów, dzieci i młodzież z kolonii i półkolonii.

4. Zasięg oddziaływania Sanktuarium

Ważnym elementem charakterystyki sanktuarium jest uzyskanie odpowiedzi na pytanie o zasięg jego oddziaływania i rangę. W niniejszym opracowaniu uzyskano odpowiedź w oparciu o dwa rodzaje badań. W pierwszym przypadku dokonano spisu tablic rejestracyjnych pojazdów, którymi przybyli pielgrzymi na uroczystości odpustowe 18 września 2005 r., (tj. w dniu, w którym przybywa najwięcej wiernych). Odnotowano pochodzenie zarówno samochodów osobowych, jak i autokarów znajdujących się na parkingach i ulicach Skrzatusza. Dla uchwycenia charakteru ruchu

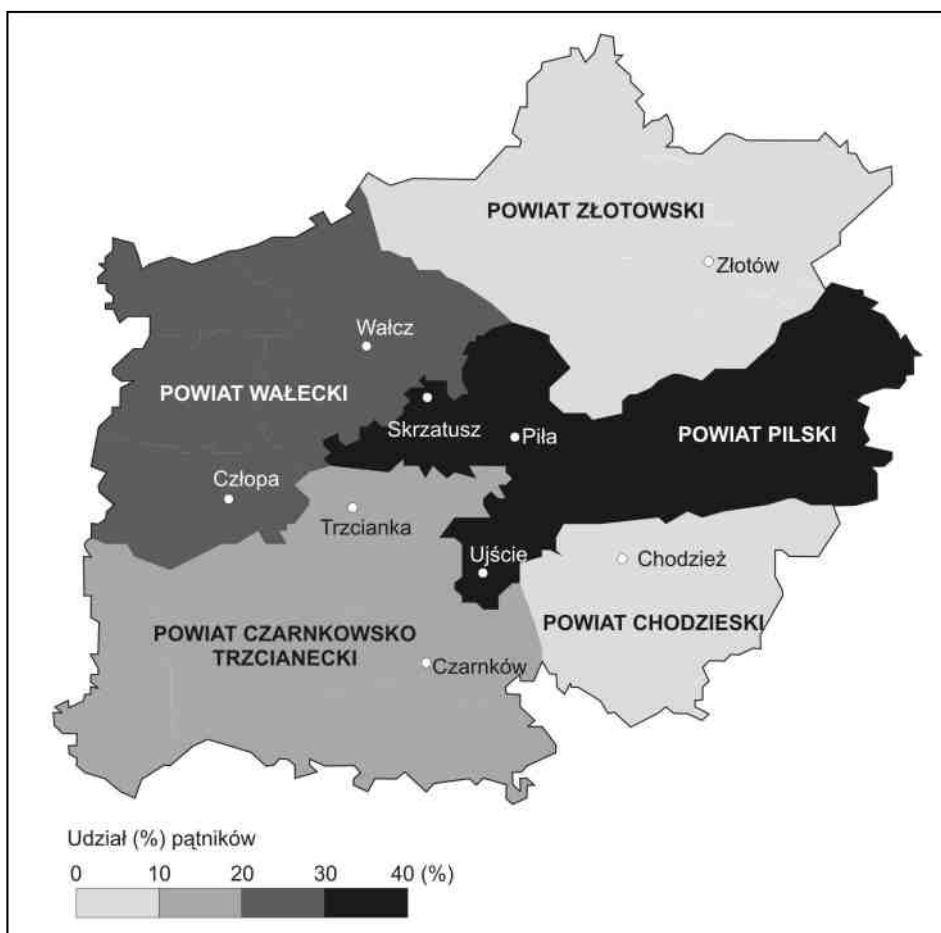
pielgrzymkowego w dłuższym okresie czasu, przeanalizowano zapisy z kroniki parafialnej z lat 2002-2005 udostępnionej przez ks. proboszcza Józefa Słowika. Analizie poddano wszystkie rodzaje pielgrzymek, tj. samochodowych, autokarowych, pieszych oraz rowerowych²⁴.

Wyniki badań wskazują, że główne nasilenie ruchu pielgrzymkowego przypada na czas trwania odpustów. Szczególnie licznie wierni przybywają na odpust wrześniowy – Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, który obchodzony jest w niedzielę po 15 września. Poprzedza go całonocne czuwanie połączone z możliwością przystąpienia do sakramentu pojednania. Na uroczystości odpustowe szczególnie licznie przybywają pielgrzymi autokarami w grupach zorganizowanych.

Sanktuarium w Skrzatuszu podczas wrześniowego nabożeństwa odpustowego koncentruje zazwyczaj największą liczbę pątników z Koszalina – siedziby kurii diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej oraz z powiatu koszalińskiego. Wzmoczony ruch pielgrzymkowy pochodzi także ze Słupska oraz miast położonych w bliskim sąsiedztwie sanktuarium, tj. Piły i Wałcza (ryc. 3). Terytorialny zasięg wpływu sanktuarium obejmuje dekanaty położone na styku trzech województw: zachodniopomorskiego, pomorskiego i wielkopolskiego. Na uroczystości odpustu diecezjalnego – Matki Bożej Bolesnej przybywają także pielgrzymi z powiatów: Drawsko Pomorskie, Świdwin, Szczecinek, Wałcz, Sławno, Białogard, Bytów, a nawet z Kołobrzegu.

Ponieważ sanktuarium leży na północnym skraju województwa wielkopolskiego, dość wyraźnie zaznacza się także ruch pielgrzymkowy z tego regionu, szczególnie z powiatów: złotowskiego, pilskiego, chodzieskiego i wągrowieckiego. Podkreślić należy, że przeprowadzone badania ruchu pątniczego do Skrzatusza wykazały, że w dniu uroczystości Matki Bożej Bolesnej największa liczba pielgrzymów wywodzi się z trzech województw: zachodniopomorskiego, pomorskiego i wielkopolskiego. Migracje pielgrzymkowe do sanktuarium w Skrzatuszu mieszczą się generalnie w granicach diecezji, gdzie sanktuarium jest znane i posiada rangę ośrodka kultu religijnego. Zasięg oddziaływania przestrzennego sanktuarium podczas wzmoczonych przyjazdów na wrześniowy odpust diecezjalny wynosi ponad 180 km. Natomiast zasięg oddziaływania sanktuarium podczas uroczystości Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny – odpustu parafialnego (15 sierpnia) ogranicza się zasadniczo do granic najbliższych powiatów. Znaczny udział wiernych przybywających na odpust parafialny pochodzi z powiatu wałeckiego – z Wałcza (30%) oraz z Człopy (10%). Liczni pielgrzymi przybywają także z powiatu pilskiego – z Piły (30%), z Ujścia (10%). Istnieje też grupa pielgrzymów zmierzających do Skrzatusza z powiatu czarnkowskiego, z Trzcianki (15%). Zasięg oddziaływania przestrzennego sanktuarium podczas odpustu parafialnego – Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny pokrywa się również z granicami parafii.

Podkreślić należy, że poza głównymi uroczystościami obserwuje się znaczną ilość przyjazdów indywidualnych, prywatnymi samochodami z północy kraju, osób udających się na południe kraju. Decydują się oni wydłużyć swą podróż o około 20 km by przy okazji wstąpić do Skrzatusza. Dzięki temu sanktuarium jest odwiedzane przez osoby z daleko położonych regionów, zarówno mieszkających na stałe na połu-

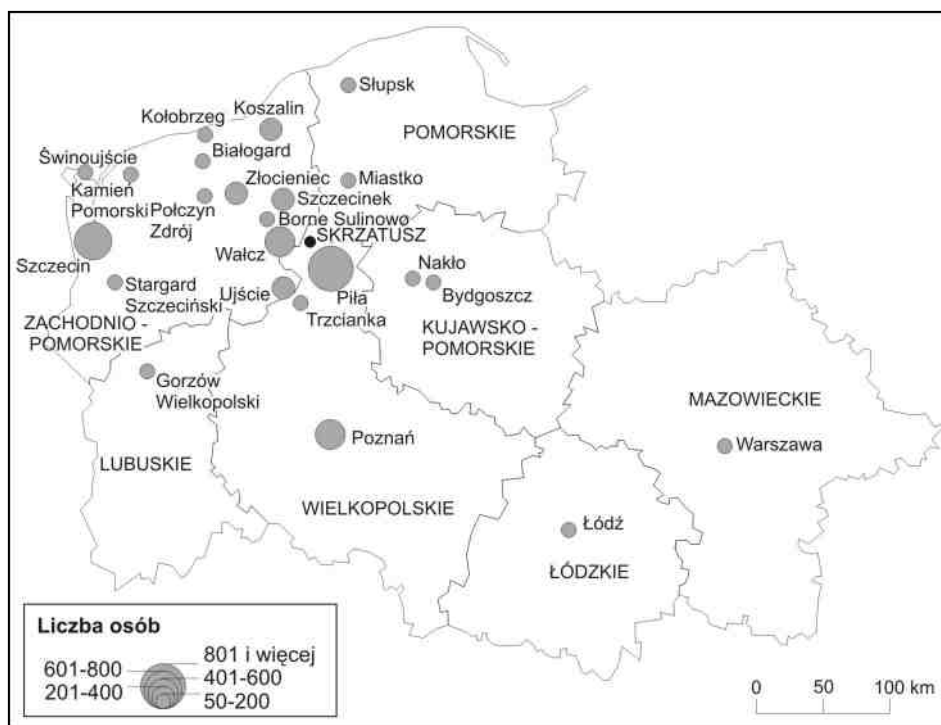

Ryc. 3.

Udział pielgrzymów w uroczystości odpustu diecezjalnego 18. 09. 2005 r. w Skrzatuszu według powiatów

Źródło: A. Weitmann, Bezpośrednie badania terenowe przeprowadzone w dniu 18 września 2005 r. w ramach przygotowywanej pracy magisterskiej pt. *Sanktuarium w Skrzatuszu jako miejsce kultu religijnego w Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeszkiej*, w Instytucie Geografii PAP w Słupsku pod kier. prof. dr hab. E. Rydza.

dniu, jak i na północy kraju. Jak wynika z przeprowadzonych badań, bardzo często pielgrzymki autokarowe udające się do Częstochowy czy Lichenia mają w swoim programie odwiedzenie sanktuarium diecezjalnego w Skrzatuszu. Dzięki „pielgrzymkom tranzytowym” Skrzatusz odwiedzany jest często przez pątników, którzy za cel podróży obrali sobie inne sanktuarium. Najwięcej pielgrzymów w latach 2002-2005 pochodziło z województwa zachodniopomorskiego i wielkopolskiego (ryc. 4).

Ryc. 4.

Zasięg oddziaływania Sanktuarium diecezjalnego w Skrzatuszu w latach 2002-2005.
 Źródło: Kronika Parafialna kościoła p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Skrzatuszu 2002-2005.

W przypadku pielgrzymów indywidualnych zasięg sanktuarium w Skrzatuszu ma wyraźnie charakter ponadregionalny, ponieważ znaczny jest udział pątników z tak odległych miast jak Szczecin, Poznań, Łódź czy Warszawa. Przyjazdy do Skrzatusza związane są często z wakacyjnymi wyjazdami ludności.

Jak wynika z prowadzonych badań, do Skrzatusza przyjeżdżają zarówno turyści, których celem jest zwiedzenie sanktuarium, jak i osoby dla których Skrzatusz jest jedynie miejscem na trasie do innego sanktuarium bądź miejscowością położoną w kierunku do miejsca wypoczynku wakacyjnego.

Prowadzone badania wskazują, że ruch pielgrzymkowy do sanktuarium w Skrzatuszu wykazuje wyraźną sezonowość. Podobnie jak w całej Polsce, w miesiącach maj-wrzesień ruch pątniczy do sanktuarium jest zdecydowanie największy w porównaniu do miesięcy jesiennych, zimowych i wczesnowiosennych, kiedy jest on bardzo ograniczony. W okresie letnim (wakacyjnym), natężenie przyjazdów do sanktuarium diecezjalnego jest największe (tab. 2).

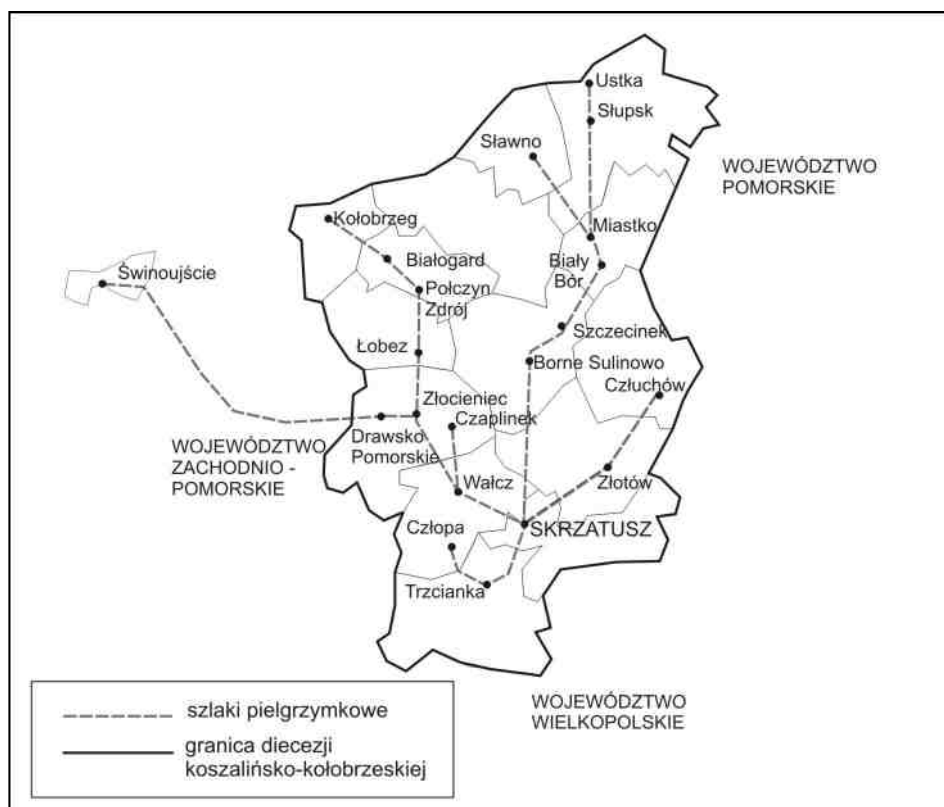
Tab. 2.
Sezonowość przyjazdów do Sanktuarium diecezjalnego w Skrzatuszu
w latach 2002-2005

Miesiąc	Liczba osób biorąca udział w pielgrzymkach w latach 2002-2005			
	samochodowe	autokarowe	piesze	rowerowe
styczeń	24	–	–	–
luty	12	–	–	–
marzec	71	320	30	–
kwiecień	240	682	–	–
maj	226	1358	115	25
czerwiec	361	1515	103	42
lipiec	478	1040	70	89
sierpień	695	658	270	–
wrzesień	346	1035	–	15
październik	170	671	–	–
listopad	28	474	–	–
grudzień	12	–	–	–
Ogółem	3063	7753	588	171

Źródło: *Kronika parafialna kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Skrzatuszu z lat 2002-2005*. Opracowanie własne.

Zwiększona liczba odwiedzin sanktuarium w miesiącach letnich wiąże się z ogólnym wzmożonym w tym okresie ruchem turystycznym oraz z ustabilizowaną aurą. Majowe odwiedziny sanktuarium wiążą się w dużej mierze z przyjazdem dzieci komunijnych. Natężenie ruchu pielgrzymkowego w sierpniu związane jest natomiast z wędrówką pieszych pielgrzymek na Jasną Górę do Częstochowy. Skrzatusz jest miejscem zbiórki pątników udających się do Częstochowy z całej diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej (ryc. 5). Ze Skrzatusza pielgrzymi udają się w dalszą drogę już jako jedna grupa.

Dodatkową kulminacją ruchu pielgrzymkowego charakteryzują się dni, w których odbywają się uroczystości odpustowe. Skrzatusz, spokojna wieś w województwie wielkopolskim, podczas odpustu zmienia się w osadę pełną pielgrzymów i turystów. Miejscowość ta jako ośrodek turystyki religijnej, przyciąga w celach prawie wyłącznie religijnych. Skrzatusz nie kwalifikuje się do tych miejscowości, które przyciągają pielgrzymów na dłużej niż na kilka godzin. Nie stanowi obecnie więc dużego kompleksu dającego możliwości rozwoju turystyki na swym terenie oraz czerpania z tego tytułu zysków materialnych i finansowych. Jest zatem miejscowością o czysto duchowych pobudkach istnienia i nie skażoną dążeniem do uzyskania profitów za wszelką cenę.

Ryc. 5.

Szlaki pieszej pielgrzymki do Częstochowy na terenie diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej w 2005 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Weitmann (2006).

5. Struktura społeczna, wiekowa i zawodowa pielgrzymów

Analizy struktury społeczno-demograficznej pątników przybywających do sanktuarium w Skrzatuszu dokonano na podstawie badań ankietowych. Bezpośrednie badania ankietowe przeprowadzono w dniu odpustu diecezjalnego 18 września 2005 r., a więc w okresie największego natężenia ruchu pielgrzymkowego.

Uwzględniając w badaniu cechy demograficzne dotyczące płci stwierdzono, że kobiety stanowią grupę zdecydowanie dominującą nad mężczyznami. Przyczyn tego zjawiska należy dopatrywać się w czynnikach społecznych, bowiem mężczyźni bardziej niż kobiety zaangażowani są w życie społeczne i publiczne. Nie odczuwają oni zatem potrzeby społecznego dowartościowania przez udział w rytuałach, jakim w życiu każdej religii są pielgrzymki. Zjawisko wzmożonego uczestnictwa w pielgrzymkach występuje natomiast wśród kobiet, które koncentrują się na zajęciach

domowych bardziej odczuwają potrzebę uczestnictwa w życiu społecznym i publicznym. Stąd udział w praktykach religijnych może dla kobiet oznaczać odgrywanie roli w sferze życia publicznego²⁵. Z drugiej strony, przeciwnie, większy udział kobiet w ogólnej liczbie odwiedzających skrzatuskie sanktuarium może oznaczać większą potrzebę praktyk religijnych i przeżyć duchowych u kobiet i związaną z tym większą u nich religijność. W obu przypadkach istotne jest, że kobiety częściej wyznają światopogląd religijny niż mężczyźni. Kobiety i dzieci darzone są przez Kościół największą uwagą, dlatego prezentują one większą aktywność religijną. Kościół wykazuje w przeważającej części inicjatywy związane z tematami dotyczącymi rodziny, co tłumaczy w pewnym stopniu nadreprezentację kobiet w uroczystościach kościelnych. Zasada przewagi kobiet nad mężczyznami w państwie potwierdziła się w przypadku pielgrzymek do Skrzatusza. Jak wynika z badań, przybyłe pielgrzymki składały się w 74,6% z kobiet i w 25,4% mężczyzn (tab. 3). Jedynie w grupie pielgrzymów rowerowych 100% ankietowanych osób stanowili mężczyźni, czego przyczyną może być lepsze przygotowanie fizyczne mężczyzn do dużego wysiłku, jakim jest bardzo długa podróż rowerem, często w niesprzyjających warunkach atmosferycznych i na zły nawierzchni.

Jak wynika z badań, prawie 1/3 pańników to osoby młode, mieszczące się w przedziale wiekowym 0-19 lat. Światopogląd ukierunkowany na religię jest najbardziej upowszechniony wśród dzieci i młodzieży. Zjawisko to tłumaczy się wpływem tradycji i rodziny w odniesieniu do tej grupy wiekowej. Jednocześnie osoby młode dysponują sporą ilością czasu wolnego ze względu na brak obowiązków zawodowych, własnego potomstwa, co sprzyja nastawieniu tych osób na realizowanie osobistych potrzeb.

Uczestnikami pielgrzymek też bardzo często były osoby starsze, tj. powyżej 50 lat, które stanowiły łącznie ponad połowę ogólnej liczby pielgrzymów. Zjawisko dużego uczestnictwa tych osób w migracjach religijnych tłumaczy się potrzebą stabilizacji i psychicznej równowagi. Istotną przyczynę takiego stanu upatrywać również należy w ilości czasu wolnego, jaki pozostaje do wykorzystania osób w wieku emerytalnym. Podkreśla się także ukierunkowanie tych osób na cele ostateczne²⁶.

Spośród cech społecznych w badaniach uwzględniono wykształcenie i zatrudnienie respondentów. Generalnie przyjmuje się, że im niższy poziom wykształce-

Tab. 3.
Struktura wiekowa pielgrzymów
udających się do Sanktuarium diecezjalnego
pw. Wniebowzięcia NMP w Skrzatuszu
18 września 2005 r.

Wiek (lat)	Udział grup wiekowych według płci (%)		
	mężczyźni	kobiety	ogółem
0-19	7,38	22,95	30,33
20-29	3,28	4,1	7,38
30-39	-	-	-
40-49	2,46	7,38	9,84
50-59	4,92	18,02	22,95
60-69	6,56	13,11	19,67
70 i więcej	1,64	8,20	9,84
Ogółem	26,24	73,76	100,00

Źródło: *Kronika parafialna kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Skrzatuszu z lat 2002-2005*. Opracowanie własne.

Tab. 4.
Struktura wykształcenia pielgrzymów
udających się do Skrzatusza 18 września
2005 r. na tle pielgrzymów w Polsce

Wykształcenie	Skrzatusz udział (%)	Polska udział (%)
podstawowe	35,25	20,00
zasadnicze zawodowe	12,30	17,00
średnie ogólne	36,89	20,00
policealne	5,74	–
wyższe	9,84	18,00
Ogółem	100,00	100,00

Źródło: A. Jackowski, *Przestrzeń i sacrum*,
Kraków 1995, s. 67 oraz badania własne
przeprowadzone 18 września 2005 r.

grzymi o takim wykształceniu udający się do skrzatuskiego sanktuarium stanowią 12,3%. Osoby z wykształceniem średnim są dominującą grupą wśród pielgrzymów udających się do Skrzatusza, podobnie jak w skali całego kraju. Zdecydowanie wyższy udział osób pielgrzymujących z wykształceniem wyższym odnotowuje się w skali całego kraju (około 18,0%), niż to ma miejsce w przypadku Skrzatusza, gdzie osoby z tego typu wykształceniem stanowią około 10,0%.

Generalnie struktura wykształcenia pątników w Polsce ma charakter bardziej zrównoważony bez jednej dominującej grupy w porównaniu do osób uczestniczących w pielgrzymce do Skrzatusza, gdzie zdecydowanie dominującą grupą są absolwenci szkół średnich ogólnokształcących.

Rozpatrując strukturę zatrudnienia pielgrzymów ze względu na rodzaj wykonywanej pracy można zauważyć, że wśród wiernych udających się do Skrzatusza zdecydowanie największą grupę stanowiły osoby niepracujące, które z natury rzeczy dysponowały największą ilością wolnego czasu. Drugą grupę stanowili uczniowie (26,2%). Spośród osób pracujących zawodowo wyróżniała się grupa zatrudnionych w przedsiębiorstwach państwowych (12,3%). Mniejszą zbiorowość stanowili pracujący w firmach prywatnych (7,4%), renciści (6,6%), właściciele własnych firm (3,3%) i studenci (3,3%).

Zawarte w ankiecie pytania miały także na celu uzyskanie opinii respondentów co do atrakcyjności Skrzatusza jako miejsca pielgrzymkowego. Spośród osób ankietowanych około 22,0% zwracało uwagę na fakt dotyczący braku miejsc noclegowych w miejscowości, w której znajduje się sanktuarium oraz najbliższej okolicy. Dalszych 20,0% respondentów narzekało na brak odpowiedniej reklamy – informacji dotyczącej sanktuarium. Sądzić można, że osoby te pochodziły z odleglejszych regionów

nia, tym częściej występuje większe zaangażowanie w sprawy religii i odwrotnie – mniejsze zainteresowanie sprawami religii obserwuje się u osób z wykształceniem wyższym²⁷.

Strukturę wykształcenia pątników udających się do sanktuarium diecezjalnego w Skrzatuszu porównano z danymi dotyczącymi pielgrzymów w Polsce (tab. 4).

O ile w całym kraju około 20% pątników deklaruje posiadanie wykształcenia podstawowego, to w przypadku Skrzatusza wskaźnik ten wynosi ponad 33,6%. Polacy z wykształceniem zasadniczym zawodowym udający się na pielgrzymki do sanktuariów stanowią 17,0% ogółu pielgrzymujących, podczas gdy pielgrzymi o takim wykształceniu udający się do skrzatuskiego sanktuarium stanowią 12,3%.

kraju. Około 18,0% zwracało uwagę na brak odpowiednio przystosowanych miejsc parkingowych. Na brak bazy żywieniowej jako czynnika ograniczającego atrakcyjność ośrodka opowiedziało się natomiast około 13,0% pątników. Mimo dość licznych uwag w odniesieniu do słabości zagospodarowania okolicy, zdecydowana większość uczestników wyraziła opinię, że nie stanowią one przeszkód w migracjach religijnych do Skrzatusza. W opinii prawie 96,0% respondentów, głównym obiektem przyciągającym turystów i pielgrzymów jest Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Czyni to miejscowość monotematyczną w swojej roli religijnego ośrodka pątniczego, praktycznie bez możliwości wzbogacenia wsi o inne atrakcje mogące przyciągnąć uwagę turysty. Jednocześnie około 18,0% uczestników pielgrzymek uznało przyrodę i krajobraz jako element stanowiący o atrakcyjności miejsca.

6. Podsumowanie

Jak wykazują powyższe badania Sanktuarium p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Skrzatuszu odgrywa od ponad 500 lat (mimo splotu różnych wydarzeń natury politycznej i gospodarczej) niezwykle ważną rolę w realizacji misji krzewienia wiary. Należy podkreślić istotne elementy i okoliczności, jakie towarzyszyły kształtowaniu się ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium w Skrzatuszu. Zasadniczo można wyróżnić wcześniej omówione trzy elementy:

- 1) wydarzenia historyczne,
- 2) rolę sanktuarium w kulturze i duszpasterstwie tego regionu ze szczególnym uwzględnieniem zachowania polskości na tych ziemiach,
- 3) położenie geograficzne sanktuarium. Wymienione trzy elementy w różnym stopniu w układzie historycznym określały znaczenie i rolę sanktuarium w Skrzatuszu.

Z chwilą ustanowienia przez Papieża Pawła VI w dniu 28 czerwca 1972 r. diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, nowy Ordynariusz diecezji ks. bp Ignacy Jeź uczynił sanktuarium w Skrzatuszu diecezjalnym. Ustanowił również nowy odpust, który odbywa się w niedzielę po 15 września – jako diecezjalny odpust Matki Bożej Bolesnej. Z badań, jakie prowadzono wynika, że do sanktuarium diecezjalnego w Skrzatuszu pielgrzymują różne grupy pątników. Uczestnicy wędrówek religijnych udają się do maryjnego sanktuarium różnymi środkami lokomocji, a także pieszo. Wśród pielgrzymujących znaczny udział mają osoby należące do różnych wspólnot społecznych – Koła Gospodyń Wiejskich, Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów, Związku Rodzin Uzależnionych od Alkoholu itp.

Położenie Skrzatusza na szlaku pieszych pielgrzymek do Częstochowy, pozostaje miejscem zbiórki pielgrzymów z diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, udających się na Jasną Górę. Również znaczna część zorganizowanych pielgrzymek autokarowych udających się do Lichenia i Częstochowy odwiedza sanktuarium w Skrzatuszu.

Z badań, jakie prowadzono wynika, że w ciągu całego roku ze szczególnym nasileniem w trakcie miesięcy wakacyjnych, odbywa się ruch pielgrzymkowy do

Skrzatusza. Z powodu tranzytowego charakteru miejsca kultu religijnego, jakim jest Skrzatusz, sanktuarium odwiedzane jest często przez mieszkańców tak odległych miast jak: Łódź, Szczecin czy Warszawa. Generalnie zasięg przestrzenny oddziaływania sanktuarium należy określić jako regionalny, ponieważ w dużej mierze ogranicza się do granic diecezji, np. uroczystości odpustowe.

Zaznaczyć należy, że Skrzatusz łączy dość gęsta sieć dróg z resztą kraju, co powoduje, że posiada on na ogół dobrą dostępność komunikacyjną. W znacznie gorszym stanie znajduje się natomiast baza turystyczna. Skrzatusz nie posiada obiektów mogących zatrzymać pielgrzymów na nocleg (poza indywidualnymi noclegami), ani odpowiednich punktów żywienia zbiorowego. Planowana budowa domu pielgrzyma będzie kontynuowana w latach 2007-2013.

Przypisy:

- ¹ A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Kraków 2003, s. 36.
- ² A. Jackowski, I. Sołjan, E. Bilska-Wodecka, *Religie Świata. Szlaki Pielgrzymkowe*, [w:] *Wielka Encyklopedia Geografii Świata*, t. XV, Poznań 1999, s. 103.
- ³ A. Giese, *Królowa narodu*, Pelplin 2002, s. 48.
- ⁴ S. Jankowski, *Sanktuarium maryjne w Skrzatuszu*, Roma 1985, s. 8.
- ⁵ E. Andrzejewska, *Skrzatusz-Sanktuarium maryjne w diecezji koszalińsko-kołobrzesckiej*, „Koszalińsko-Kołobrzesckie Wiadomości Diecezjalne” 1988, 16; 1988, nr 3-4 (183-184), s. 104.
- ⁶ S. Jankowski, *Sanktuarium maryjne*, *op. cit.*, s. 8.
- ⁷ A. Giese, *Królowa narodu*, *op. cit.*, s. 58-59.
- ⁸ E. Andrzejewska, *Skrzatusz-Sanktuarium maryjne*, *op. cit.*, s. 105.
- ⁹ S. Jankowski, *Sanktuarium maryjne*, *op. cit.*, s. 5.
- ¹⁰ A. Giese, *Królowa narodu*, *op. cit.*, s. 99.
- ¹¹ *Ibidem*, s. 59.
- ¹² L. Bończa-Bystrzycki, *Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim (1871-1945)*, Koszalin 1995, s. 98-112.
- ¹³ *Ibidem*, s. 10-11, 50-51.
- ¹⁴ *Ibidem*, s. 34-35, 179-199.
- ¹⁵ A. Giese, *Królowa narodu*, *op. cit.*, s. 179-190.
- ¹⁶ *Ibidem*, s. 163-164.
- ¹⁷ R. Kunicki, *Diecezjalna pielgrzymka do Skrzatusza*, „Koszalińsko-Kołobrzesckie Wiadomości Diecezjalne” 9: 1981, nr 10 (106), s. 316.
- ¹⁸ A. Giese, *Królowa narodu*, *op. cit.*, s. 62.

¹⁹ *Schematyzm diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej*, Koszalin 1992, s. 198-199.

²⁰ A. Giese, *Królowa narodu*, *op. cit.*, s. 64.

²¹ E. Andrzejewska, *Skrzatusz-Sanktuarium maryjne*, *op. cit.*, s. 106.

²² A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata*, *op. cit.*, s. 122-124

²³ Bezpośrednie badania terenowe przeprowadzono w ramach przygotowywanej pracy magisterskiej pt. *Sanktuarium w Skrzatuszu jako miejsce kultu religijnego w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej*. Prace te wykonano w Instytucie Geografii PAP w Słupsku w 2006 r. pod kier. prof. dr hab. E. Rydza.

²⁴ Badania przeprowadzono w ramach przygotowywanej pracy magisterskiej w Instytucie Geografii PAP w Słupsku w 2006 r. pod kier. prof. dr hab. E. Rydza. Zob. A. Weitmann, 2006, *Sanktuarium w Skrzatuszu jako miejsce kultu religijnego w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej*, praca magisterska przygotowana w IG PAP w Słupsku pod kier. prof. dr hab. Eugeniusza Rydza.

²⁵ W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Lublin 1996, s. 382.

²⁶ *Ibidem*, s. 152, 448-453.

²⁷ *Ibidem*, s. 453.

Sanctuary in Skrzatusz as a place of religious worship in Koszalin-Kołobrzeg Diocese (SUMMARY)

The main purpose of this paper was to present diocesan sanctuary of the Virgin Mary in Skrzatusz as place of religious worship. The article discloses the symptoms of forming the Virgin Mary's cult and the changes that were appearing within it, regarding historical conditions. It presents also the development of pilgrimage movement, which remains an important aspect of sanctuary's existence, moreover, the attention was paid to the social and demographic structure of the pilgrims, the motives of taking pilgrimage and the attempt was made to try estimate the scope and directions of sanctuary's influence.

How the research has shown, the sanctuary in Skrzatusz has been playing for over 500 years a very important role in the mission of bruiting the faith. Generally, we can distinguish three elements that accompanied the process of shaping pilgrimage movement, and which defined the importance and meaning of the sanctuary: 1) historical events, 2) the role of the sanctuary in culture and priesthood of the region with the special attention paid to preserving Polish national identity on this area 3) geographical location of the sanctuary.

According to the research taken, the diocesan sanctuary in Skrzatusz is visited by pilgrims from different age groups. People taking part in pilgrimage come to the sanctuary with different means of transport, and on foot. The significant share in the total number of pilgrims has the members of different social movements. The location of Skrzatusz on the route of walking pilgrimages to Częstochowa makes it the starting point of pilgrims from

Koszalin-Kołobrzeg Diocese, who are going to Jasna Góra. The vast number of organized couch pilgrimages to Licheń and Częstochowa visit the sanctuary in Skrzatusz.

The research show that the pilgrims come to the sanctuary of Skrzatusz all year round with the special intensification during the months of summer holidays. Because of the transit character of the place of religious worship of Skrzatusz, inhabitants of so distant cities like Łódź, Szczecin or Warsaw, visit it. Generally, the spatial scope of influence of the sanctuary can be defined as regional, because in the high share it is limited to the territory of the diocese, which was proved by numerous researches. It should be pointed out, that Skrzatusz has rather good communicational accessibility, but the tourist base is still in much worse condition. There are no places of accommodation for the pilgrims (despite the private rooms) and suitable points of gastronomy. There are plans of building Pilgrim's House in the period of 2007-2013.

Translated by author

*Iwona Jażewicz, dr
Instytut Geografii
Akademia Pomorska
Słupsk*